

Інститут проблем виховання НАПН України

ДИКАЛО ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА

УДК 373.5.017.4:78(477.81/.82)

**ПОЛІЕТНІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА МУЗИЧНИХ ТРАДИЦІЯХ ВОЛИНИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Комаровська Оксана Анатоліївна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії естетичного виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Отич Олена Миколаївна,
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
в. о. директора;

кандидат педагогічних наук
Яківчук Галина Василівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва.

Захист дисертації відбудеться “28” жовтня 2014 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано “ ____ ” вересня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стрімкі процеси становлення державності потребують вирішення нагальних культурних проблем в освітній сфері, зокрема в поліетнічному вихованні підростаючого покоління. Про це йдеться в Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про національні меншини в Україні”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Декларації прав національностей України, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції та Комплексній програмі художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних закладах тощо. Виховання особистості засобами національної культурної спадщини визнається актуальним на міжнародному рівні, що відображено в Конвенціях “Про охорону нематеріальної культурної спадщини” (2003) і “Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження” (2005). Зміст зазначених документів спрямований на формування суспільства з гармонійним розвитком етносів, у якому етнонаціональна політика є засобом духовного розвитку української нації і забезпечує в суспільстві атмосферу міжетнічної толерантності, національної єдності, виховання поваги до культури, історії, мови, традицій різних етнічних спільнот.

Питання етнонаціонального становлення особистості і суспільства – предмет уваги філософських (В. Лісовий, Ю. Римаренко та інші), історичних (Ю. Бромлей, К. Галушко, Л. Гумільов, В. Євтух, В. Троцинський та інші), етнопсихологічних (С. Лур’є, О. Нельма, С. Широкогоров та інші) досліджень.

Підвалини етнопедagogіки закладалися Г. Ващенком, Б. Грінченком, О. Духновичем, Я. Коменським, С. Русовою, Г. Сковородою, В. Сухомлинським та іншими вченими, чії ідеї розвиваються нині (Н. Баранова, О. Будник, С. Гончаренко, Л. Гуцан, Н. Дем’яненко, К. Журба, В. Коротеєва, В. Кузь, Л. Кулішенко, В. Лаппо, Н. Лисенко, А. Марушкевич, Л. Редькіна, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Чепак та інші).

Етновиховання вивчається невід’ємно від поліетнічного виховання (Д. Батарчук, Г. Волков, Л. Микуланинець, Т. Поштарьова, О. Чебан та інші), впливовим засобом якого є пізнання, освоєння, розвиток, збереження етнічних традицій, що ефективно реалізується через художньо-естетичну сферу особистості (І. Зязюн, М. Каган, А. Комарова, О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Органова, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Шевченко).

Педагогічні можливості музичного фольклору як засобу художньо-естетичного виховання пов’язані з безпосереднім впливом на емоційну сферу людини у формуванні її свідомості (О. Аліксійчук, А. Даник, Р. Дзвінка, О. Крусь, А. Лобова (Яфальян), В. Мішеченко, О. Михайличенко, Р. Осипець, І. Таран, І. Фрайт, Л. Хлебникова, В. Чорнобай, В. Шульгіна, Г. Яківчук та інші). Фольклор у єдності пісні, танцю, декоративно-ужиткового мистецтва, літературної творчості акумулює естетичний досвід поколінь, ціннісне ставлення до світу крізь призму етноспецифіки, виховує національну самосвідомість, патріотизм, громадянську позицію. Завдяки універсальності художньо-образної мови фольклор передає зрозумілу всім етносам смислову інформацію, уможливорює невербальний діалог

культур, виявляє самотність особистості (О. Воропай, А. Іваницький, В. Чорнобай та інші).

Одним із багатоетнічних регіонів України в силу історичного розвитку є Волинь. Різні аспекти життя етносів Волині вивчали М. Бармак, П. Батюшков, Т. Єременко, Р. Кондратюк, М. Лутай, І. Марек, Й. Надольський, В. Надольська, С. Пономаренко, Н. Рудницька, М. Солдатюк, О. Соловей, С. Шульга та інші. Освітнянські традиції Волині аналізували О. Борейко, С. Бричок, Ф. Грицюк, С. Коляденко, М. Костюк, О. Михайлюк, В. Омельчук, Н. Сейко, О. Суліменко, Т. Троцюк та інші. Музичну освіту Волині досліджували Н. Бовсунівська, Л. Ігнатова, П. Шиманський. Однак фундаментальних праць з виховання етномузичного як поліетнічного на основі опанування школярами традицій етносів Волині немає. Праці вчених щодо музичних традицій зосереджені на українському фольклорі; традиції інших етносів, які становлять єдину національну культуру, залишаються поза увагою.

Актуальність досліджуваного питання зумовлена рядом *суперечностей* між:

- суспільним запитом на вирішення проблеми поліетнічного виховання школярів та її недостатньою обґрунтованістю у педагогічній теорії, передусім у контексті етновиховання та діалогу культур;
- загостренням потреби в поліетнічному вихованні молодших школярів та нестачею уваги педагогів, учнів, їхніх батьків до музичних традицій етносів, що зумовлює недооцінку виховного потенціалу таких традицій у культурі рідного краю;
- продуктивністю поліетнічного виховання на музичних традиціях і неефективним навчально-методичним забезпеченням цього процесу, що має наслідком прояви порушення міжетнічної толерантності.

Необхідність подолання зазначених суперечностей зумовила вибір теми дисертації: ***“Поліетнічне виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині”***.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України за темами “Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи в системі інтегративної мистецької освіти” (державний реєстраційний № 0106U000441), “Естетизація навчально-виховного процесу в основній і старшій школі засобами мистецтва” (державний реєстраційний № 0110U001193). Тему дослідження затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 2 від 25.02.2006 р.) та узгоджено Радою з координаційних наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 21.03.2006 р.).

Мета дослідження: на основі визначення сутності поліетнічного виховання, виховного потенціалу музичних традицій Волині як поліетнічного регіону теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, форми і методи освоєння учнями початкової школи традицій етносів Волині.

Завдання дослідження:

1. Узагальнити теоретичні основи поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях, схарактеризувати його сутність в умовах поліетнічного регіону.

2. Розкрити виховний потенціал музичних традицій етносів Волині та уточнити особливості їх упровадження у процес виховання молодших школярів.

3. Уточнити критерії, показники та виявити рівні поліетнічної вихованості як результату поліетнічного виховання молодших школярів в умовах поліетнічного регіону.

4. Визначити педагогічні умови поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині та експериментально перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження – поліетнічне виховання молодших школярів на музичних традиціях у загальноосвітніх навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині у позаурочний час.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: основоположні ідеї етнопедагогіки щодо ролі національних фольклорних традицій у вихованні (Г. Ващенко, О. Духнович, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський); положення теорії художньо-естетичного виховання щодо впливу мистецтва на особистість (А. Верем'єв, М. Глотов, І. Зязюн, Д. Кабалевський, М. Каган, А. Комарова, О. Комаровська, Ю. Крупник, Л. Левчук, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Суханцева, Л. Хлебникова); здобутки теорії музичного виховання на основі фольклору (О. Аліксійчук, Н. Баранова, Р. Дзвінка, А. Іваницький, О. Крусь, Є. Куришев, Р. Осипець, М. Осорина, О. Отич, Л. Редькіна, І. Таран, А. Чекановська, В. Чорнобай, Г. Яківчук); концепції міжкультурної комунікації в особистісному вихованні підростаючого покоління (Р. Агадуллін, Е. Ананьян, М. Бахтін, В. Біблер, М. Боришевський, Г. Волков, В. Євтух, Е. Койкова, І. Лощенова, А. Солодка); концепції особистісно орієнтованого виховання та впливу виховного середовища на становлення особистості (Т. Алексєєнко, І. Бех, Н. Гонтаровська, Г. Ковальов, Ю. Мануйлов, Г. Пустовіт, О. Савченко, В. Ясвін).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано **методи**:

– *теоретичні*: аналіз, систематизація, узагальнення філософсько-естетичної, мистецтвознавчої, історичної, психолого-педагогічної літератури з проблем етновиховання та поліетнічного виховання для визначення понятійного апарату; порівняння теоретичних поглядів на музичні традиції та поліетнічне виховання на музичних традиціях для уточнення його завдань щодо молодших школярів; систематизація теоретичних та емпіричних даних для уточнення критеріїв, показників та рівнів поліетнічної вихованості молодших школярів в умовах поліетнічного регіону; вивчення шкільної документації стосовно змісту позакласної діяльності молодших школярів для визначення педагогічних умов їх поліетнічного виховання на музичних традиціях етносів Волині;

– *емпіричні*: бесіда, опитування, педагогічне спостереження, творчі завдання для виявлення стану поліетнічної вихованості молодших школярів, аналіз продуктів дитячої творчості, створення проблемних ситуацій для учнів та батьків; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для перевірки ефективності визначених педагогічних умов поліетнічного виховання молодших

школярів на музичних традиціях етносів Волині; вивчення досвіду етнічних громад для уточнення змісту такого виховання;

– *статистичні*: методи описової статистики, розрахунок критерію Пірсона (χ^2) для експериментальної перевірки дієвості формувального етапу експерименту за рівнем розбіжності між досліджуваними показниками молодших школярів експериментальної та контрольної груп.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше* теоретично обґрунтовано педагогічні умови поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині (провідною умовою є створення поліетнічного музично-виховного середовища, а супутніми – методичне забезпечення поліетнічного виховання молодших школярів у позаурочний час на основі використання музичного фольклору різних етносів рідного краю; широке ознайомлення учнів та їхніх батьків з музичними традиціями найпоширеніших етносів Волині під час спільної творчої діяльності школи та родин молодших школярів; ініціювання школою залучення етногромад до процесу поліетнічного виховання школярів); розкрито виховний потенціал музичних традицій етносів Волині як складової єдиної національної культури (відображення у фольклорі кожного етносу (піснях, танцях, інструментальних творах) естетичних та етичних цінностей народу; притаманне музичному мистецтву інтонаційне втілення духовних та естетичних надбань; взаємозбагачення культур різних етносів у їхній взаємодії, що поглиблює внутрішній світ особистості);

– *уточнено* сутність поліетнічної вихованості молодших школярів у поліетнічному регіоні як сформованості поваги до музичних традицій етносів, що становлять єдину національну культуру, та міжетнічної толерантності особистості стосовно носіїв цих традицій; особливості упровадження музичних традицій етносів Волині у процес виховання молодших школярів; критерії та показники поліетнічної вихованості молодших школярів в умовах поліетнічного регіону (когнітивний: уявлення і знання про етнічні музичні традиції рідного краю; емоційно-ціннісний: емоційне переживання та уміння інтерпретації творів; ціннісно-сміслові і прихильне ставлення до українських музичних традицій та традицій етносів краю; діяльнісний: готовність до практичного освоєння та поширення фольклорного матеріалу етносів Волині; здатність до діалогічного толерантного полікультурного спілкування в освоєнні музичного фольклору);

– *подальшого розвитку* набули форми і методи поліетнічного виховання як полікультурного на музичних традиціях Волині, що засновані на діалогічному освоєнні українського фольклору та фольклору етносів регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у підготовці і впровадженні методичного забезпечення поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині, а саме: доборі фольклорного матеріалу для роботи з молодшими школярами у позаурочний час (пісні дитячого фольклору зі спадщини польського, єврейського, німецького, чеського етносів краю: музичні ігри, лічилки, забавлянки, колискові, календарно-обрядові пісні; сценарії свят); розробці комплексу творчих завдань для пізнання етнічних музичних традицій у позаурочний час у групах продовженого дня, під час демонстрування на

батьківських зборах, шкільних концертах, зустрічах з митцями (“Музичні хвилинки”, “Музично-театральні змагання”), у підготовці конкурсів та виставок продуктів дитячої творчості (“Вернісаж малюнків”, “Парад іграшок”, “Казка з нами”, “Мистецькі щоденники”, “Етнощоденники вражень”, “Етнічний куточок”, “Як живе лялька-німкєня”, “Що характеризує побут єврея”); сценаріїв заходів для спільної творчості учнів та батьків; методики діагностування поліетнічної вихованості молодших школярів.

Результати дослідження можуть використовуватися для організації виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, у діяльності художніх колективів позашкільних навчальних закладів, у підготовці майбутніх вчителів мистецтва та початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах, зокрема у таких навчальних дисциплінах, як “Методика виховної роботи”, “Методика музичного виховання”, “Історія української культури”, “Народознавство та музичний фольклор України”; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у практику роботи експериментальних закладів м. Рівного й *Рівненської області*: Навчально-виховний комплекс № 12, Навчально-виховний комплекс “Гармонія”, Навчально-виховний комплекс № 19 (довідка № 188/01-26/14 від 04.02.2014 р.); Башарівська загальноосвітня школа I–III ступенів Радивилівської районної ради Рівненської області (довідка № 107 від 04.12.2013 р.), Радивилівський навчально-виховний комплекс “Загальноосвітня школа I–III ступенів № 2 – лицей ім. П. Г. Стрижака” Радивилівської районної ради Рівненської області (довідка № 01-19/292 від 04.12.2013 р.), Комунальний заклад “Радивилівська дитяча школа мистецтв” Радивилівської районної ради Рівненської області (довідка № 82 від 27.12.2013 р.); м. Новограда-Волинського *Житомирської області*: Загальноосвітня школа I–III ступенів № 7 (довідка № 59 від 04.01.2014 р.); м. Луцька *Волинської області*: Луцька спеціалізована школа I–III ступенів № 1 (довідка № 284/01-13 від 10.10.2013 р.); в Інституті інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (довідка № 14.1/10.60 від 14.01.2014 р.); у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка № 768а від 30.09.2013 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки, практичні результати дисертації представлено у доповідях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – “Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур” (Острого, 2007); “Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2009); “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2013); *всєукраїнських* – “Особистість XXI століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення” (Київ, 2007); “Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2007); “Підготовка вчителя як конкурентоспроможного фахівця в умовах модернізації освіти в Україні: проблеми, пошуки, перспективи” (Рівне, 2008); *звітних науково-практичних конференціях* професорсько-викладацького складу Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2009–2014); *звітних науково-практичних конференціях* Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2007–2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2006–2014).

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено у 13 одноосібних публікаціях автора, з них 7 статей у вітчизняних і 2 статті в іноземних наукових фахових виданнях, 4 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Робота містить 10 таблиць на 7 сторінках та 4 рисунки на 4 сторінках (3 рисунки на 3 повних сторінках), 17 додатків на 75 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 249 найменувань, з них 5 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; ступінь дослідженості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу і методи дослідження; наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, представлено перелік публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *“Теоретичні основи поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях”* – проаналізовано стан дослідженості проблеми поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях; виявлено специфіку виховного процесу в умовах поліетнічного регіону; розкрито виховний потенціал етнічних музичних традицій, їхній зміст на Волині, особливості освоєння сучасними молодшими школярами.

Аналіз наукових джерел (Д. Батарчук, Г. Волков, В. Лаппо, Н. Лисенко, Л. Микуланинець, Т. Поштарьова, О. Чебан та інші) засвідчив, що поліетнічне виховання є багатогранним процесом і має розглядатись як невід'ємний складник етновиховання у контексті етнопедагогіки, яка охоплює досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління, акумулює надбання різних напрямів виховання (трудового, морально-етичного, фізичного, естетичного) та вивчає його особливості.

Теоретичною основою дисертації є наукові висновки вчених (В. Духнович, В. Євтух, Г. Лозко, С. Лур'є, А. Марушкевич, Ю. Руденко та інші) щодо зв'язку етновиховання з традиціями та культурою; своєрідності кожного етносу з його етнічними традиціями, які передаються від покоління до покоління і визнаються невід'ємними від виховання поваги до традицій інших народів на основі синтезування власного, етнічного і загальнолюдського.

В Україні як у багатоетнічній державі етновиховання націлено на здобутки не тільки титульної нації, а й інших етносів. Тому важливо у проблемі етновиховання вирізнити її *поліетнічну* складову.

Зважаючи на особливості сучасних етнічних процесів у суспільстві, окреслено логіку поліетнічного виховання особистості як рух від пізнання і привласнення нею

традицій свого етносу до знайомства з іншоетнічними традиціями з одночасним вихованням почуття етнічної самобутності та усвідомленням себе часткою світової загальнолюдської спільноти. Виходячи з цього, традицію означено як механізм залучення особистості до системи загальнолюдських цінностей та цінностей свого етносу.

Осмислення наукових джерел (Р. Агадуллін, Е. Ананьян, М. Бахтин, В. Біблер, І. Лощенова, А. Солодка) дало змогу стверджувати, що поліетнічне виховання в сучасних умовах набуває *полікультурного* змісту, а індикатором результативності такого виховання доцільно розглядати міжетнічну толерантність.

Ключовим напрямом поліетнічного виховання є художньо-естетичний (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Ростовський, О. Рудницька, М. Стельмахович, Л. Хлебникова та інші), а важливим чинником виховного впливу на особистість – *фольклорні музичні традиції* (О. Аліксійчук, Н. Баранова, Г. Волков, В. Євтух, А. Іваницький, Л. Карпушина, Н. Лисенко, А. Марушкевич, Р. Осипець, Л. Редькіна, Ю. Руденко, С. Русова, І. Таран, В. Чорнобай, Р. Шульга).

З'ясовано, що *виховний потенціал етнічних музичних традицій* полягає у: відображенні у фольклорі кожного етносу (піснях, танцях, інструментальних творах) естетичних та етичних цінностей народу; притаманному музичному мистецтву інтонаційному втіленні духовних та естетичних надбань; взаємозбагаченні культур різних етносів у їхній взаємодії, що поглиблює внутрішній світ особистості.

Сутність *поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях* конкретизовано нами як *освоєння учнями музичного фольклору різних етносів, формування уявлень про багатство етнічних традицій рідної культури, виховання міжетнічної толерантності як прояву ціннісного ставлення до мистецьких відмінностей етносів*. В основу музичних традицій покладено музичний фольклор етносів, а саме автентичні твори, композиторські обробки народної музики та оригінальні твори композиторів, які спираються на жанри, сюжети і теми музичного фольклору.

Узагальнення матеріалів з історії освіти Волині (Н. Бовсунівська, О. Борейко, С. Бричок, Ф. Грицюк, Л. Ігнатова, С. Коляденко, М. Костюк, О. Михайлюк, В. Омельчук, Н. Сейко, О. Суліменко, Т. Троцюк, П. Шиманський) засвідчило, що етноси (німці, чехи, поляки, євреї), які формувалися поряд з українцями як титульним етносом протягом століть, створили свої виховні традиції, а саме: зосередженість у вихованні на засобах рідного фольклору як фундаменті збереження етноідентичності за відносною замкненості традицій; єдність дій етнічної громади і школи зі збереження й освоєння дітьми членів громади рідних етнічних традицій, насамперед музичного фольклору; єдність громадського і родинного виховання у пізнанні й наслідуванні традицій через послідовну організацію етнічною громадою різноманітних заходів етномузичного змісту і обов'язкову безпосередню участь у них дітей, батьків, керівництва громад; спрямованість на гармонійне пізнання традицій свого та інших етносів краю, що виявляється у замкненості громади від зовнішніх впливів, які могли б призвести до асиміляції; ретельне збереження самобутності та етноідентичності, але за одночасного пізнання українських традицій та традицій інших етнічних культур краю.

З'ясовано, що особливістю взаємодії етносів Волині, яка притаманна і змісту музичних традицій у вихованні дітей, є відсутність конфронтації, повага кожного етносу до традицій інших етносів та українських; асиміляція та акультурація поряд зі збереженням власної самобутності.

Попри те, що сумнозвісні історичні події ХХ ст. спричинили фактичну втрату музичних фольклорних традицій етносів, простежено, що останніми десятиліттями позитивно змінилося етнічне забарвлення культурних процесів краю: розпочалося інтенсивне відродження діяльності етнічних громад (товариств) на Волині, як і на теренах усієї України. Це свідчить про наявність сприятливих передумов поліетнічного виховання школярів на відроджуваних етнічних музичних традиціях краю.

У другому розділі – *“Експериментальні засади дослідження поліетнічної вихованості молодших школярів”* – уточнено критерії, показники та виявлено рівні поліетнічної вихованості молодших школярів.

Критеріями і показниками поліетнічної вихованості молодших школярів є: *когнітивний* (уявлення і знання про етнічні музичні традиції рідного краю); *емоційно-ціннісний* (емоційне переживання та уміння інтерпретації творів; ціннісно-смісловне і прихильне ставлення до українських музичних традицій та традицій етносів краю); *діяльнісний* (готовність до практичного освоєння та поширення фольклорного матеріалу етносів Волині; здатність до діалогічного толерантного полікультурного спілкування в освоєнні музичного фольклору).

На підставі вищезазначених критеріїв і показників визначено чотири *рівні* поліетнічної вихованості молодших школярів: найвищий (еталонний), середній (репродуктивний), початковий (індиферентний) та низький (негативні прояви).

Школярі з *найвищим (еталонним) рівнем* поліетнічної вихованості виявляють обізнаність щодо різних етнічних традицій, а також інтерес та емоційність переживання музичних творів; знають чимало пісень та прагнуть їх виконувати у позаурочний час; відчують етноінтонаційну специфіку музики; виявляють повагу до музичних традицій усіх етносів свого краю і нетерпимість до зневажливого ставлення з боку інших до традицій різних етносів; активні щодо участі у запропонованих вчителем поліетнічних музичних проектах та ініціюють створення нових проектів.

Школярі із *середнім (репродуктивним) рівнем* поліетнічної вихованості володіють знаннями про деякі музичні традиції етносів краю. Їхнє сприймання музичного матеріалу не завжди емоційно забарвлене, хоча вони періодично виявляють відчуття етноінтонаційного різнобарв'я музики. Інтерес таких школярів до музичного фольклору може бути вибірковим; вони не завжди з власної ініціативи обґрунтовують враження. Участь у пізнанні, виконанні музичного фольклору часто детермінується вимогою колективу. Бажання сприймати, пізнавати, виконувати твори, знайомити з ними оточуючих виникає спонтанно і може швидко згасати.

Школярі з *початковим (індиферентним) рівнем* вихованості демонструють епізодичні знання про традиції, недостатню емоційність переживання музичного фольклору та низький інтерес або його відсутність щодо освоєння нового музичного матеріалу; небажання висловлювати враження, пристосування власної оцінки

до думок інших. Зазвичай такі школярі залучаються до музичної діяльності з ініціативи та після наполегливих запрошень вчителів або батьків; виявляють байдужість до факту існування різних етнічних традицій навіть після отримання інформації про них.

Школярі з *низьким (негативні прояви) рівнем* вихованості виявляють відсутність уявлень про етнічне різноманіття краю; низьку емоційність або небажання сприймати твори, негативне ставлення до різних етнічних традицій, іноді – крім традицій етносу, з яким себе ідентифікують; небажання залучатися до освоєння різних етнічних традицій через невизнання їхньої культурної самоцінності.

Для виявлення кількісних показників рівнів поліетнічної вихованості застосовувалися *діагностичні методи*: опитування (бесіди, анкети, інтерв'ю); творчі діагностичні вправи; спостереження за поведінкою школярів під час сприймання музичного фольклору та за процесом творчої діяльності учнів; аналіз продуктів дитячої творчості тощо.

На різних етапах експериментом було охоплено 464 учні початкових класів. До складу *експериментальної групи* (ЕГ) увійшло 233 учні м. Рівного (НВК № 12, НВК “Гармонія”, НВК № 19), *контрольної групи* (КГ) – 231 учень м. Новограда-Волинського Житомирської області (загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 7, 117 учнів) та м. Луцька Волинської області (спеціалізована школа І–ІІІ ступенів № 1, 114 учнів).

За результатами констатувального етапу дослідження з'ясовано: 2,2 % молодших школярів виявили найвищий (еталонний), 35,5 % – середній (репродуктивний), 47,6 % – початковий (індиферентний), 14,7 % – низький (негативні прояви) рівні поліетнічної вихованості. Кількісні показники поліетнічної вихованості учнів контрольних та експериментальних груп суттєво не різнилися.

Результати констатувального етапу дослідження дали змогу означити низку *проблем* поліетнічного виховання молодших школярів Волині, а саме: втрата поваги до етнотрадицій у сімейному вихованні, недостатня увага до них з боку школи, відмежованість виховної роботи школи в цьому напрямі від діяльності етнотовариств. Як наслідок, зафіксовано вади у толерантному ставленні до культури інших етносів, майже повну відсутність у молодших школярів уявлень про етнічне різнобарв'я краю.

У *третьому розділі* – **“Упровадження та експериментальна перевірка педагогічних умов поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині”** – уточнено особливості впровадження музичних традицій етносів Волині у поліетнічне виховання молодших школярів сучасної школи; визначено педагогічні умови такого виховання на музичних традиціях етносів Волині та експериментально перевірено їхню ефективність.

Концептуальною основою для уточнення особливостей упровадження музичних традицій етносів Волині у виховний процес сучасної школи було визнання того, що історично складені традиції, які відроджуються після тривалої вимушеної перерви, підлягають модифікації на сучасному етапі розвитку освіти й суспільства загалом (Л. Масол, О. Комаровська, Н. Ганнусенко).

З'ясовано, що *особливостями упровадження* етнічних музичних традицій у сучасний виховний процес є: зміна акцентів щодо ролі кожного суб'єкта процесу виховання на музичних традиціях (школи, етногрумади, родини школярів), а саме перенесення ініціативи від етногрумади на школу щодо залучення до спільної праці сучасних етнічних громад та щодо пробудження інтересу до етновиховання в родинах учнів; опора на факт, що у сучасних школярів Волині та їхніх батьків змінилося ставлення до етнічної самоідентифікації (більшість з них ідентифікують себе українцями при тому, що дійсне знання свого етнічного коріння залишають у межах родинного спілкування). Отже, поліетнічне виховання школярів Волині ґрунтується на відкритості відновлюваних традицій усіх етносів краю як складової єдиної національної культури для освоєння школярами незалежно від їхньої етнічної належності.

При створенні педагогічних умов поліетнічного виховання враховувалося, що основна увага школи спрямовуватиметься на ознайомлення учнів з етномузичним розмаїттям краю, а більш глибокі питання етнічної самоідентифікації мають вирішуватися індивідуально кожною дитиною та її родиною.

Беручи за основу концептуальну ідею про виховний вплив оточення на розвиток особистості (Т. Алексєєнко, І. Бех, Н. Гонтаровська, Г. Ковальов, О. Комаровська, Ю. Мануйлов, Г. Пустовіт, О. Савченко, В. Ясвін), доведено, що поліетнічне виховання на музичних традиціях Волині оптимізується у створеному поліетнічному музично-виховному середовищі. Така *провідна* педагогічна умова успішності досліджуваного процесу впроваджується поряд з іншими, *супутніми*, педагогічними умовами, а саме: методичне забезпечення поліетнічного виховання молодших школярів у позаурочний час на основі використання музичного фольклору різних етносів рідного краю; широке ознайомлення учнів та їхніх батьків з музичними традиціями найпоширеніших етносів Волині під час спільної творчої діяльності школи та родин молодших школярів; ініціювання школою залучення етногрумад до процесу поліетнічного виховання школярів.

Створення *поліетнічного музично-виховного середовища* ґрунтується на розумінні такого середовища як сукупності взаємопов'язаних впливів на учня в освоєнні ним музичного фольклору етносів краю – творчості школярів у позаурочний час, пізнанні музичного фольклору в родинах, культуро-орієнтованої діяльності етногрумад, – що забезпечує *безпосередню* та *опосередковану* дію змісту традицій на особистість школяра.

У процесі впровадження такої педагогічної умови, як *методичне забезпечення поліетнічного виховання молодших школярів у позаурочний час на основі використання музичного фольклору різних етносів рідного краю*, було застосовано такі *методи* поліетнічного виховання:

– загальнопізнавальні виховні методи (виклик інтересу до пізнання та поширення музичних традицій краю; ознайомлення із сюжетами обрядів, народних ігор; бесіди про музичні традиції етносів; діалогова взаємодія (організація колективної творчості); спонукання до самостійного вибору через створення позитивного настрою на пошукову діяльність; ігрові та інтерактивні; застосування елементів дослідницьких проектів (елементарна пошукова діяльність);

– методи ціннісного насичення пізнання музичного фольклору (спонукання до співпереживання емоційно-сислової інтонації творів різної етнічної належності у сприйманні; інтонування музики (вокальне, інструментальне, пластичне); імпрровізації (ритмічно-музичні, пластичні); порівняння та зіставлення інтонаційно-образних рішень; створення “синтетичних композицій” із використанням засобів різних мистецтв (ліплення, декоративно-ужиткове, поезія тощо).

Вищезазначені методи реалізувалися через *творчі завдання* етномузичного, немуюзичного та синтетичного змісту. Зокрема, завданнями *етномузичного змісту* (на виявлення інтонаційно-образних, жанрових особливостей фольклору) стали: вивчення та обговорення музичних творів (народних ігор, лічилок, забавлянок різних етносів) у процесі їх інсценізації (“Пісенний театр”, “Оживи пісню”, “Пограємо, як наші прапращури”, “Мандрі у минуле”). Завдання *немуюзичного та синтетичного змісту* передбачали: створення казок, оповідань, творів-вражень, малюнків, іграшок, завершення сюжетних ситуацій (“Про що говорили німкеня та чешка”, “Вивчимо пісні одне одного”); ігри на схожі сюжети (українська “Сорока-білобока”, російська “Сорока-ворона”, німецька “Гра про зайців”); оформлення приміщень для “музичних хвилинок”, музично-театральних змагань, дизайн стендів; добір атрибутики, реквізиту, деталей костюмів до свят; театралізовані ігри “Свято, обряд, гра”, “Бережімо традиції”.

Здійснено добір і систематизацію *музично-пісенного матеріалу*, що презентує традиції етносів – польського, чеського, німецького, єврейського, російського, білоруського, із зосередженням на близьких учням молодшого шкільного віку жанрах (ігрового фольклору – пісні-ігри, забавлянки, лічилочки, примовки і потішки; колискові; календарно-обрядові), які побутували саме на Волині й нині включаються до репертуару сучасних художніх колективів. Освоєння музичного фольклору учнями ґрунтується на емоційному зануренні в контрастну інтонаційність фольклору різних етносів та розвитку в молодших школярів відчуття спільного і відмінного у творах, схожих за жанром, сюжетом (завдання “Чия колискова?”, “Подарунок мамі”, “Зимова музична акварель”, “Лінії в мелодії”); передбачає організацію пізнання фольклору за *етноблоками*, які були історично закладені в культурі Волині, з поступовим ускладненням завдань щодо розширення інтонаційного досвіду сприймання, жанрового діапазону на основі актуалізації попереднього досвіду, активізації самостійного пошуку рішень.

Для реалізації педагогічної умови – *широке ознайомлення учнів та їхніх батьків з музичними традиціями найпоширеніших етносів Волині під час спільної творчої діяльності школи та родин молодших школярів* – для молодших школярів було проведено: екскурсії до краєзнавчих музеїв, фольклорні вистави, літературно-музичні композиції (“Волинь – це не лише українці”); організовано відвідування фестивалів традиційної народної культури (“Древлянські джерела”, “Поліське літо з фольклором”, “Лесині джерела”), розроблено програмки, афіші, запрошення, започатковано ведення колективних “Етнощоденників вражень” тощо.

Для ознайомлення батьків з етнічними традиціями краю запроваджувалися форми й методи роботи, які стимулювали спільну діяльність: інформування на батьківських зборах, індивідуальні бесіди щодо завдань поліетнічного виховання на

музичних традиціях етносів Волині та перебігу експериментальної роботи; демонстрування в класі родинної творчості, ігрові заняття для дітей та батьків (“Святкування новорічних та різдвяних свят”, “Великодній заєць у пасхальних традиціях німецького народу”, “Традиції та звичаї святкування Великодня українцями та представниками інших етносів, що живуть на Волині”, “Українські та єврейські колискові пісні”, “Свята євреїв”, “День матері”); підготовка сценаріїв і концертів за змістом традиційних свят та обрядів етносів (“Коліскова пісня”, “Віночок народних пісень”, “Коли всі народи дружать”, “Великодні гаївки”); організація батьками ознайомлення школярів з культурними програмами етногромад).

Для реалізації педагогічної умови – ініціювання школою залучення етногромад до процесу поліетнічного виховання школярів – учителями разом із батьками учнів вивчалися можливості етнічних громад у здійсненні спільних виховних програм, організовувалися заходи у школах із запрошенням представників громад, відвідування заходів етнічних громад (конкурс-фестиваль рідних мов “Слово моєї душі”, виставки “Національна кухня”, “Література мовами національних меншин”), ініціювалося вивчення пісенного фольклору певного етносу на базі діяльності громади за допомогою її представників.

Ефективність запроваджених педагогічних умов поліетнічного виховання молодших школярів визначалася за порівнянням результатів контрольного етапу педагогічного експерименту (табл.).

Таблиця

Динаміка поліетнічної вихованості молодших школярів

Рівні поліетнічної вихованості молодших школярів	Контрольна група (231 учень)				Динаміка	Експериментальна група (233 учні)				Динаміка
	Початок експерименту		Завершення експерименту			Початок експерименту		Завершення експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Найвищий (еталонний)	5	2,2	5	2,2	0	5	2,1	29	12,5	+10,3
Середній (репродуктивний)	82	35,5	88	38,1	+2,6	79	33,9	127	54,5	+20,6
Початковий (індиферентн.)	110	47,6	122	52,8	+5,2	112	48,1	72	30,9	-17,2
Низький (негативні прояви)	34	14,7	16	6,9	-7,8	37	15,9	5	2,1	-13,7

Результати формувального етапу експерименту виявили позитивні якісні й кількісні зміни поліетнічної вихованості в молодших школярів ЕГ. Поглибився їхній інтерес до етнічних традицій краю, емоційне переживання фольклору, активізувалося висловлення вражень, фантазійність у музичних іграх, малюнках, інсценізаціях, посилилася потреба вивчення та виконання музичного ігрового й обрядового матеріалу, відвідування заходів, вивчення власного родоводу.

Результативність обґрунтованих педагогічних умов поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині засвідчено розрахунком критерію Пірсона (χ^2): $\chi^2_{\text{емп.}} = 61,20$; $p < 0,05$.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до розв'язання актуальної проблеми поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині, що знайшло відображення у розкритті виховного потенціалу музичних традицій етносів Волині, визначенні педагогічних умов досліджуваного процесу та доведенні їхньої ефективності.

Результати теоретичного аналізу та експериментальної роботи засвідчили досягнення мети, вирішення завдань дослідження і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Аналіз філософської, історичної та психолого-педагогічної літератури щодо поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині підтверджує актуальність досліджуваної проблеми. На основі узагальнення теоретичних основ поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях схарактеризовано його сутність в умовах поліетнічного регіону. З'ясовано, що поліетнічне виховання є невід'ємним складником етновиховання, яке ґрунтується на досвіді певного етносу у вихованні підростаючого покоління й специфіці етнічного середовища.

Поліетнічне виховання молодших школярів на музичних традиціях конкретизовано як освоєння учнями музичного фольклору різних етносів, формування уявлень про багатство етнічних музичних традицій рідної культури, виховання міжетнічної толерантності як прояву ціннісного ставлення до мистецьких відмінностей етносів. Важливим аспектом поліетнічного виховання на музичних традиціях є розуміння його як художньо-естетичного виховання засобами музичного фольклору.

Сутність поліетнічної вихованості молодших школярів у поліетнічному регіоні як результату виховного процесу полягає у сформованості поваги до музичних традицій етносів, що становлять єдину національну культуру, та міжетнічної толерантності особистості стосовно носіїв цих традицій.

2. Розкрито виховний потенціал музичних традицій етносів Волині, який полягає у: відображенні у фольклорі кожного етносу (піснях, танцях, інструментальних творах) естетичних та етичних цінностей народу; притаманному музичному мистецтву інтонаційному втіленні духовних та естетичних надбань; взаємозбагаченні культур різних етносів у їхній взаємодії, що поглиблює внутрішній світ особистості.

З'ясовано, що найпоширенішими етносами Волині, які протягом століть формували свої громади та традиції, поряд з українським (титульним) етносом, є німці, поляки, чехи, євреї. Тривале співжиття етносів Волині сприяло взаємозбагаченню культур, що принципово для сучасного поліетнічного виховання дітей.

Розкрито, що виховними традиціями етносів Волині були: зосередженість у вихованні на засобах рідного етнічного фольклору як фундаменті збереження етноідентичності за відносної замкненості традицій певного етносу; єдність дій етнічної громади і школи зі збереження й освоєння дітьми членів громади рідних етнічних традицій, насамперед музичного фольклору; єдність громадського і родинного виховання у пізнанні і наслідуванні традицій через послідовну організацію етнічною громадою різноманітних заходів етномузичного змісту і обов'язкову участь у них дітей, батьків, керівництва громад; спрямованість на гармонійне пізнання традицій свого та інших етносів краю, що виявляла себе у замкненості громади від зовнішніх впливів, які могли б призвести до асиміляції; ретельне збереження самобутності та етноідентичності, але за одночасного пізнання українських традицій та традицій інших етнічних культур краю.

Установлено, що на сучасному етапі відроджується діяльність етнічних громад, активізується інтерес до культури етносів, осмислюються процеси поліетнічності, у тому числі у пізнанні музичного фольклору, що є сприятливим фактором для поліетнічного виховання молодших школярів.

Доведено, що особливостями упровадження етнічних музичних традицій у сучасний виховний процес є посилення ролі школи як ініціатора співтворчості з етногромадами та стимулювання пізнання музичного фольклору етносів краю в родинях; відкритість відновлюваних традицій етносів як складової єдиної національної культури для освоєння усіма школярами незалежно від етнічної належності учнів та їхніх родин.

3. Уточнено критерії і показники поліетнічної вихованості на музичних традиціях Волині, а саме: когнітивний (уявлення і знання про етнічні музичні традиції рідного краю); емоційно-ціннісний (емоційне переживання та уміння інтерпретації творів; ціннісно-сміслові і прихильні ставлення до українських музичних традицій та традицій етносів краю); діяльнісний (готовність до практичного освоєння та поширення фольклору етносів Волині; здатність до діалогічного толерантного полікультурного спілкування в освоєнні музичного фольклору).

Охарактеризовано рівні поліетнічної вихованості молодших школярів: найвищий (еталонний), середній (репродуктивний), початковий (індиферентний) та низький (негативні прояви).

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що причинами низької поліетнічної вихованості молодших школярів Волині є: недостатня увага з боку школи до поліетнічного виховання учнів, втрата етнотрадицій у сімейному вихованні, відмежованість школи від діяльності етнотоваристів і як наслідок – вади у ставленні школярів до культури інших етносів, крім української; майже повна відсутність у молодших школярів уявлень про історичні джерела етнічного різнобарв'я свого краю і його традиції. Сформованість у молодших школярів уявлень, знань і вмінь практичного опанування музичного фольклору виявилася в окремих випадках.

За допомогою низки діагностичних методів виявлено, що 2,1 % учнів мають найвищий (еталонний), 33,9 % – середній (репродуктивний), 48,1 % – початковий

(індиферентний), 15,9 % – низький (негативні прояви) рівні поліетнічної вихованості.

4. Визначено педагогічні умови поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині. Як провідну умову зазначеного процесу обрано – створення поліетнічного музично-виховного середовища; як супутні: методичне забезпечення поліетнічного виховання молодших школярів у позаурочний час на основі використання музичного фольклору різних етносів рідного краю; широке ознайомлення учнів та їхніх батьків з музичними традиціями найпоширеніших етносів Волині під час спільної творчої діяльності школи та родин молодших школярів; ініціювання школою залучення етногромад до процесу поліетнічного виховання школярів.

Апробування у процесі виховання молодших школярів розробленого комплексу творчих завдань для пізнання етнічних музичних традицій учнями, різних форм і методів поліетнічного виховання у позаурочний час забезпечило удосконалення процесу поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині.

Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників поліетнічної вихованості на музичних традиціях молодших школярів ЕГ та КГ на початку і наприкінці формувальних впливів. Так, кількість учнів із початковим (індиферентним) рівнем поліетнічної вихованості ЕГ зменшилася на 17,2 % (у КГ збільшилася на 5,2 %); з низьким (негативні прояви) – відповідно на 13,7 % (у КГ – зменшилася на 7,8 %). На 10,3 % зросла кількість учнів ЕГ з найвищим (еталонним) рівнем поліетнічної вихованості (у КГ не відбулося позитивної динаміки); на 20,6 % – із середнім (репродуктивним) рівнем (КГ – на 2,6 %).

Порівняння початкових і кінцевих результатів дослідження засвідчило доцільність та ефективність обґрунтованих педагогічних умов поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях етносів Волині та необхідність їх використання у виховному процесі сучасної школи в умовах поліетнічного регіону.

Дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині. *Перспективним* вважаємо вивчення педагогічних умов поліетнічного виховання учнів інших вікових груп; методичне забезпечення підготовки вчителів до поліетнічного виховання школярів.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано* запровадити в системі післядипломної педагогічної освіти проведення тематичних курсів підвищення кваліфікації для вчителів мистецьких дисциплін і класних керівників з питань поліетнічного виховання школярів, у тому числі на музичних традиціях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Дикало В. І. Музичне виховання у діалозі культур (на прикладі Волині 20–30 рр. ХХ століття) / В. І. Дикало // *Духовність особистості: методологія, теорія і*

практика : зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. – Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2007. – Вип. 2 (21). – С. 23–29.

2. Дикало В. Музичне життя Волині 20–30 рр. ХХ століття як контекст для розвитку дитячої музичної освіти / В. Дикало // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. – 2007. – № 2. – С. 116–119.

3. Дикало В. І. Теоретичні засади етномузичного виховання / В. І. Дикало // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / [за ред. І. Д. Бега]. – Кам'янець-Подільський : Видавець Д. Г. Зволейко ; Інститут проблем виховання АПН України, 2007. – Вип. 10, кн. 1. – С. 445–451.

4. Дикало В. І. Традиції етносів Волині / В. І. Дикало // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. – 2008. – № 4. – С. 17–21, 31–34 (нотний додаток).

5. Дикало В. І. Оцінка результативності етномузичного виховання молодших школярів: поліетнічний контекст / В. І. Дикало // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. – 2008. – № 4. – С. 48–51.

6. Дикало В. І. Педагогічні умови функціонування моделі етномузичного виховання молодших школярів / В. І. Дикало // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / [за ред. І. Д. Бега]. – Кам'янець-Подільський : Видавець Д. Г. Зволейко ; Інститут проблем виховання АПН України, 2010. – Вип. 14, кн. 2. – С. 332–340.

7. Дыкало В. И. Историко-культурные предпосылки этномузыкального воспитания на Волыни / В. И. Дыкало // Научный часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 14 (19). – С. 192–197.

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

8. Дыкало В. И. Полиэтнический аспект этномузыкального воспитания младших школьников (на примере традиций Волыни) / В. И. Дыкало // Альманах современной науки и образования. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 12 (79). – С. 54–57.

9. Дыкало В. И. О соотношении этно- и полиэтнического компонентов в освоении учащимися традиций (на примере Волыни) / В. И. Дыкало // Доклады Казахской академии образования : Общественное объединение ученых и педагогов Республики Казахстан “Казахская академия образования”. – 2013. – № 1–2. – С. 62–67.

Публікації у збірниках матеріалів конференцій

10. Дикало В. І. “Національне виховання” та “етновиховання” в сучасній етнопедагогіці / В. І. Дикало // Матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців [“Наука, освіта, суспільство очима молодих”], (Рівне, 17–18 трав. 2007 р.). – Рівне : РВВ РДГУ, 2007. – С. 24.

11. Дикало В. І. Полікультурне музичне виховання молодших школярів Волині 20–30 рр. ХХ століття (на прикладі польсько-українського діалогу культур) / В. І. Дикало // Матеріали третьої міжнар. наук. конф. [“Проблеми культурної

ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур”], (Острог, 22–23 трав. 2007 р.). – Острог : Нац. ун-т “Острозька академія”, 2007. – С. 166–168.

12. Дикало В. І. Етномузичне виховання як педагогічна проблема / В. І. Дикало // Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців [“Наука, освіта, суспільство очима молодих”], (Рівне, 13–14 трав. 2009 р.). – Рівне : РВВ РДГУ, 2009. – С. 35–36.

13. Дикало В. І. Взаємодія школи і етнотропад в етномузичному вихованні школярів Волині / В. І. Дикало // Матеріали звітної наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2012 рік [“Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал”], (Київ, 15 берез. 2013 р.) / за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Бежа, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 208–211.

АНОТАЦІЇ

Дикало В. І. Поліетнічне виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2014.

Дисертація присвячена проблемі поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури узагальнено теоретичні основи поліетнічного виховання молодших школярів на музичних традиціях, охарактеризовано сутність поліетнічного виховання в умовах поліетнічного регіону. Розкрито виховний потенціал музичних традицій етносів Волині та уточнено особливості їх упровадження у процес виховання молодших школярів. Уточнено критерії, показники та виявлено рівні поліетнічної вихованості як результату поліетнічного виховання молодших школярів в умовах поліетнічного регіону. Визначено педагогічні умови поліетнічного виховання молодших школярів на основі освоєння етнічних музичних традицій рідного краю на прикладі шкіл Волині та експериментально перевірено їхню ефективність.

Ключові слова: поліетнічне виховання, етнічні музичні традиції, молодший школяр, поліетнічне музично-виховне середовище, міжетнічна толерантність, поліетнічна вихованість.

Дыкало В. И. Полиэтническое воспитание младших школьников на музыкальных традициях Волини. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2014.

Диссертация посвящена проблеме полиэтнического воспитания младших школьников на музыкальных традициях Волини. В теоретической части исследования выполнен анализ философской, художественно-эстетической и

психолого-педагогической литературы, нормативно-правовых документов, свидетельствующих об актуальности проблемы и недостаточности ее разработки.

Раскрыт воспитательный потенциал музыкальных традиций этносов Волыни, а также особенности их внедрения в процесс воспитания младших школьников. Установлено, что наиболее распространенными этносами Волыни, которые на протяжении столетий формировали свои общины и традиции рядом с украинским (титულным) этносом, были немцы, поляки, чехи, евреи. Продолжительное сосуществование этносов Волыни способствовало взаимообогащению культур.

Определено, что воспитательный потенциал музыкальных традиций этносов Волыни заключается в: наполнении фольклора каждого этноса его духовными идеалами, эстетическими и этическими ценностями, воплощенными в народных песнях, танцах, инструментальных произведениях; присутствием музыкальному искусству интонационному воплощению духовного и эстетического смысла; во взаимообогащении культур разных этносов, которое углубляет и развивает внутренний мир личности.

Раскрыто, что традиционно воспитание детей каждой этнической общины Волыни сосредотачивалось на познании родного фольклора как фундамента сохранения этноидентичности при относительной закрытости традиций; базировалось на единстве действий этнообщины, семьи и школы по сохранению и развитию музыкальных фольклорных традиций; гармонии познания детьми своего фольклора, украинских музыкальных традиций и традиций других этносов края.

Показано, что особенностью внедрения этнических музыкальных традиций в процесс воспитания младших школьников является: усиление роли школы как инициатора сотворчества с этническими обществами, возрождающими свою культурную деятельность в современной Украине; стимулирование школой познания музыкальных традиций этносов края в семьях учащихся; открытость традиций этносов как составляющей национальной культуры для познания школьниками независимо от этнической принадлежности их семей.

Сформулирована суть полиэтнического воспитания младших школьников на музыкальных традициях как освоение ими музыкального фольклора разных этносов, формирование представлений о богатстве этнических традиций родной культуры, воспитание межэтнической толерантности как проявления ценностного отношения к художественным различиям этносов.

Уточнены критерии и показатели полиэтнической воспитанности младших школьников на музыкальных традициях в условиях полиэтнического региона: когнитивный (представления и знания об этнических музыкальных традициях родного края); эмоционально-ценностный (эмоциональность переживания и умение интерпретации музыкальных произведений; ценностно-смысловое отношение к украинским музыкальным традициям и традициям этносов края); деятельностный (готовность к практическому освоению и популяризации фольклора этносов Волыни; способность к диалогическому толерантному поликультурному общению в ознакомлении с музыкальным фольклором).

Определены и экспериментально проверены педагогические условия полиэтнического воспитания младших школьников на основе музыкальных

традиций Волыни (создание полиэтнической музыкально-воспитательной среды; методическое обеспечение полиэтнического воспитания младших школьников во внеурочное время на основе использования музыкального фольклора этносов родного края; широкое ознакомление учащихся, их родителей с музыкальными традициями наиболее распространённых этносов в совместном творчестве школы и семей младших школьников; инициирование школой привлечения этнических обществ к процессу полиэтнического воспитания учащихся).

Доказана целесообразность форм полиэтнического воспитания, которые основаны на совместном творчестве учащихся и их родителей, а также привлечении родителей к совместной работе школы и этнических обществ.

Эффективность внедренных педагогических условий полиэтнического воспитания младших школьников на основе музыкальных традиций Волыни подтверждена экспериментально: результаты контрольных срезов в экспериментальных и контрольных группах продемонстрировали позитивную динамику в уровнях полиэтнической воспитанности у представителей экспериментальных групп, что подтверждает правомерность внедрения результатов исследования в практику современной школы.

Ключевые слова: полиэтническое воспитание, этнические музыкальные традиции, младший школьник, полиэтническая музыкально-воспитательная среда, межэтническая толерантность, полиэтническая воспитанность.

Dykalo V. I. Multiethnic Education of Junior Pupils on the Musical Traditions of Volyn. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2014.

The thesis is dedicated to the problem of multiethnic education of junior pupils on the musical traditions of Volyn. The theoretical bases of multiethnic education of junior pupils on musical traditions are analyzed; the kernel of multiethnic education in the conditions of multiethnic region is characterized; the pedagogical potential of musical traditions of Volyn ethnos is revealed and the peculiarities of their introduction of junior pupils are specified. The criteria, indices are specified and the levels of multiethnic breeding as the result of multiethnic education of junior pupils in the conditions of multiethnic region are revealed. Pedagogical conditions of multiethnic education of junior pupils on the musical traditions of Volyn are developed; the dynamics of multiethnic education of junior pupils of Volyn as the result of the research is analyzed.

Keywords: multiethnic education, ethnic musical traditions, multicultural, junior pupil, multiethnic musical-educational environment, interethnic tolerance.